

BERGLJÓT SOFFÍA KRISTJÁNSDÓTTIR, GUÐRÚN
STEINÞÓRSDÓTTIR, SIGRÚN MARGRÉT
GUÐMUNDSDÓTTIR OG RANNEIG SVERRISDÓTTIR

„fræ / í skál“

Inngangur ritstjóra

I

Verkið á kápu *Ritsins* að þessu sinni er áður óbirt ljóð Öldu Bjarkar Valdimarsdóttur, „Næturgestur“, í grafískri hönnun Hrefnu Sigurðardóttur. Ljóðið tengist þema heftisins, kynbundnu ofbeldi, en er einkar þekkingarfræðilegt. Það fjallar ekki einungis um ógnandi vald sem vofir yfir og getur lagt til atlögu á hverri stundu, heldur gefur kannski öðru fremur til kynna hvernig óhugnaður getur af sér skilning.

Titill ljóðsins, „Næturgestur“ felur í sér eftirvæntingu, kvíða eða hvort tveggja þar sem lesendur vita ekki hver er á ferð, áfúsugestur eða annar verri. Það er freistandi að líta svo á að ljóðmælandi ávarpi konu, þar sem hún „geymir fræ / í skál / undir rúminu“. Fræið, hið kvenlega táknið kann að vísa til þess hvernig gýðjan Persefóna binst að eilífu guðinum Hadesi og undirheimunum þegar hún þiggur af honum granateplafra í sögunni „Nauðgun Persefónu“.¹ Myndin af fræinu sem rís í höfði lesenda minnir jafnframt á egg í hreiðri auk þess sem ávalt form skálarinnar kann að skírskota til móður-

¹ Öldu Björk eru goðsögurnar handgengnar, jafnt kristilegar sem fornklassískar. Hér nægir að nefna ljóðin „Ekki af þessum heimi“ sem er endurskrift á upprisusögunni, „Ástarleiki“ sem snýst um krossfestingu rétt eins og „Dagurinn fyrir föstudaginn langa“ og „Ég mun vaka yfir þér“ sem vísar í goðsögur um engla. „Afródíta hin nýja“, og „Dauðinn er skuggi í trjánum“, eru svo dæmi um ljóð sem vinna úr grískum fornboðmenntaarfi en síðarnefnda ljóðið sækir í söguna af Ódipusi. Ljóðin eru úr ljóðabókinni *Við sem erum blind og nafnlaus*, Reykjavík: Forlagið, 2015.

kviðarins. Staða konunnar í rými ljóðsins skiptir einnig máli. Þegar næturgesturinn lítur inn og „*bann* breiðir / út vænghafið“ [skál. okkar], vokir hann yfir henni, hún hvílir undir. Afstaðan á milli þeirra endurspeglar vald gestsins – sem ræðst að einhverju marki af ótta konunnar.²

Það er ógnvænleg fegurð fólgin í þöndum vængjunum sem tengdir eru dauðanum í lokaerindinu, því að „vakna / við þytinn í slættinum“. Slátturinn kann semsagt að minna lesendur á fleira en vængjaslátt, t.d. ljá og sé eiginlegt notagildi hans tekið til greina er fræið í skálinni lýsandi fyrir hringrás lífs og dauða. Myndin verður öllu margræðari ef hvinurinn sem tengist slættinum, kemur líka innan frá; úr hjartanu sem dælir blóði um æðarnar. En sá sláttur boðar líka dauða, því við skynjum hvernig hann kann að hamast í þessum sömu æðum á meðan blóðið rennur í gegnum þær og út úr líkamanum. Í þeim skilningi færir vængjaða veran – kannski er hún engill dauðans – þeirri sem bíður óhugnanlega þekkingu.³ Hreyfing vængjanna og hljóðið sem hún framkallar kann einnig að leiða huga lesanda að samförum eða nauðgun, þar sem stúlkan annað hvort bíður þess að vakna eða óttast.⁴

Myndin af skepnunni og þeirri sem undir henni hvílir minnir á ljóð W. B. Yeats, „Leda og svanurinn“. Ljóðið er ort eftir goðsögninni um það hvernig Seifur, í líki svans, nauðgar Ledu eiginkonu Tyndareifs konungs Spartverja. Í ljóði Yeats er vænghafinu lýst í fyrstu ljóðlínu, þar sem afl þess og

² Samkvæmt Antonio R. Damasio er ótinn ein af grunngeðshræringum (e. *primary emotions*) mannsins; hinar eru gleði, reiði, depurð og viðbjóður. Grunngeðshræringar eru það fyrsta sem menn finna fyrir þegar þeir verða fyrir áreiti sem kemur róti á geð þeirra. Í kjölfarið vakna tilfinningar sem eru einskonar viðbrögð við því sem hefur gerst. Damasio gerir beinlínis ráð fyrir að ákveðnar frumgeðshræringar séu meðfæddar sem skýri til dæmis hvers vegna lítil börn eru hrædd við skriðdýrs-hreyfingar og stórt vænghaf. Þar sem maðurinn gengur uppréttur tengist hræðslan eða ótinn viljanum til að lifa af en þróunarsögulega hefur maðurinn þurft að verja sig árásum og berjast fyrir lífinu. Sjá Antonio R. Damasio, *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*, London: Picador, 1994, bls. 131–134, 149.

³ Sbr. Lúkas 1:26–56, *Biblían: það er heilög ritning*, Reykjavík: Hið íslenska biblíufélag, 1966. Þá má einnig nefna að englar hafa gjarnan vitjað kvenna og fært þeim t.d. fréttir af þungun. Nægir að nefna að það er (vængjaði?) engillinn Gabríel sem færir Maríu fréttirnar af barninu sem hún gengur með.

⁴ Næturgesturinn gæti einnig minnt á möruna sem leggst á fórnarlömb sín á nóttunni og heldur þeim niðri á meðan hún kemur vilja sínum fram. Þeir sem lentu í mörunni til forna gátu sig hvergi hrært og hefur hún því verið skilgreind sem svefnrofalömun í samtímanum. Hún lýsir sér þannig að menn telja sig finna fyrir nærveru skepnu eða manna, heyra hljóð og finna geðshræringar eins og ótta eða alsælu á milli svefns og vöku. Þannig má hugsa að einhvers konar klofningur sjálfins eigi sér stað í ljóði Öldu; að ljóðmælandi og sú sem hann ávarpar búi ef til vill í sama huga. Sú sem vakir og sú sem sefur.

ógn er í forgrunni: „Bylmingshögg. Og vænghaf byrgir sól.“⁵ Í kjölfarið er nauðguninni lýst, valdi svansins gegn vanmætti Ledu: „Hvers mega veikir fingur fóli gegn / er fiðruð reisnin þrengir sér og skerst / í hennar sköp er skelfur einskis megn“.⁶ Í lokaerindinu spyr ljóðmælandi Yeats hvort Leda hafi á augnabliki samrunans snert huga Seifs: „Svo máttvana í fuglsins fýsn og blóð / og meginn, *einnig blut í vitund hans* / fyrr en grimmúð goggsins hafði sleppt?“⁷ Leda fæðir seinna dóttur Seifs, Helenu af Tróju og sagan af brottnámi hennar og falli Tróju er því skrifuð á þeirri stundu sem hið grimmilega ofbeldi á sér stað. Því er líkt farið í goðsögninni um Persefónu, því báðar konurnar eru gefnar guðum eða teknar með valdi. Persefóna glatar foreldrum sínum og tilverunni í efra þegar hún gleypir fræin frá Hadesi, – rétt eins og María mey sem er aldrei spurð að því hvort hún vilji ganga með son Guðs. En gríska gyðjan öðlast fyrir vikið myrkan skilning.⁸ Hún verður drottning undirheimanna.

Tvívæðnin sem birtist í Ledu og svaninum endurspeglast líka í ljóði Öldu, þegar ógnin mætir lönguninni til að nálgast þekkingu. Hugmyndin um að vakna og horfast í augu við gestinn er skelfileg, á sama tíma felur hún í sér eftirvæntingu – rétt eins og biðin eftir sjálfri gestakomunni – því ef til vill er vald líka fólgið í því að vaka í myrkrinu og sjá og þar með skilja. Ljóði Öldu lýkur án þess að lesendur fái að vita hvað verður, né heldur hvað gerist áður sem verður til þess að hún væntir verunnar með vænghafið. Þeir fá aðeins vísbendingar um það sem hugsanlegt er að gerist og eftir situr spurningin um fræið. Lesendur fá ekki að vita hvers vegna konan geymir fræ í skál undir rúminu. Það eina sem þeir eru upplýstir um er að hún gerir það ef ske kynni. Bergljót Soffía Kristjánsdóttir hefur bent á að í ljóðum Öldu kunni þögnin að vera „jafntjáningarrík og tungumál“ og vísar til þess sem heimspekingurinn Bernard P. Dauenhauer hefur kallað „þögnina-fyrir-og-ef“.⁹ „Næturgestur“ hlýtur þannig að snúast um spurninguna: Hvað gerist næst, í þögninni eftir ljóðið? Og í henni er fólgin önnur spurning: Hvað á fræið að tákna?

⁵ William Yeats, *Í Tötraskógi*, þýð. Andrés Eiríksson, Reykjavík: Bókaútgáfan Upplagið, 2013, bls. 59.

⁶ Sama heimild.

⁷ Sama heimild.

⁸ Finna má samhljóm með þeirri þekkingarleit sem birtist í „Næturgesti“ í fleiri ljóðum Öldu. Nefna má ljóðin „Ég mun vaka yfir þér“ og „Dagurinn fyrir föstudaginn langa“ sem birtust í kaflanum „Via Dolorosa“ í ljóðabókinni *Víð sem erum blind og nafnlaus*.

⁹ Bergljót Soffía Kristjánsdóttir, „Orðin laðast að henni / eins og skortur“. Um fyrsta hluta ljóðabókarinnar *Víð sem erum blind og nafnlaus*, *Ritið* 2/2018, bls. 139–158, hér bls. 142–143. Á ensku kallast hugtak Dauenhauer *before-and-after-silence*.

Er þetta fræ óttans sem konan geymir undir rúminu ef vera kynni að næturgesturinn kæmi? Er þetta fræ skilningsins sem konan gleypir rétt eins og Persefóna forðum? Eða er þetta fræ vonar, lítil ögn hennar í skál undir rúminu svo vonin megi spretta á ný? Og ef svo er, er vonin þá írónsk? Er hún ef til vill gagnrýni á þá þekkingarfræði sem einkennir samband kvenna og guða í vestrænni trú?¹⁰ Þessum spurningum er ekki auðsvarað, enda ráðast svörin ekki síst af því hvaða skilning hver og einn leggur í ljóðið. Hönnun Hrefnu á því sýnir að hún geri ráð fyrir að fræin dreifist og fjölgi sér. Aðrir lesendur gætu tekið annan pól í hæðina og óttast að fræin færu aldrei á dreif, þau séu föst í skál undir rúmi. Seinni lesturinn vekur þá frekast upp óhugnað því sé hann valinn veit lesandi ekki hvað gerist næst; t.d. hvort persóna ljóðsins komist heil úr aðstæðunum eða hvort fræin munu sá sér.

Eins og ætti að vera ljóst er ljóð Öldu Bjarkar afar margrætt en þannig kallast það vonandi bæði á við þema þessa heftis – kynbundið ofbeldi – og greinar þess sem eiga það sameiginlegt að nálgast umfjöllun um kynbundið ofbeldi út frá ólíkum sjónarmiðum á fjölbreyttan hátt.

II

Kynbundið ofbeldi hefur verið skilgreint sem „regnhlífahugtak yfir sérhvert mein sem manneskju er unnið gegn vilja hennar og hefur neikvæð áhrif á líkams- og geðheilsu hennar, þróun og sjálfmynd; mein sem er afleiðing kynbundins valdamisréttis sem nýtir sér aðgreiningu á körlum og konum eða innbyrðis aðgreiningu á konum annars vegar og körlum hins vegar.“¹¹

Menn eru síst af öllu á einu máli um slíkar skilgreiningar en hér skal lögð áhersla á að umræða um kynbundið ofbeldi þurfi að taka mið af alþjóðavæðingunni ekki síður en hinu staðbundna, af ofbeldi á opinberu sviði ekki

¹⁰ Hér má geta þess að í lokaorðum bókar Öldu Bjarkar, *Jane Austen og ferð lesandans: skáldkonan í þremur kvennagreinum nútímans* (Reykjavík: Háskólaútgáfan 2018), ræðir hún um það hvernig skáldkonan beitir íróniú í verkum sínum. Alda segir: „Notkun íróniunnar gerir henni kleift að gefa í skyn djúpar og raunsæjar tilfinningar án þess að falla í gryfju væmni eða fyrir klisjum hefðbundinna ástarsagna“ (bls. 427). Það má hugsa sér að slíkt geri Alda einnig í ljóðinu.

¹¹ Sjá Jeanne Ward, *If Not Now, When: Addressing Gender-Based Violence in Refugee, Internally Displaced, and Post-Conflict Settings*, New York: Reproductive Health for Refugees Consortium, bls. 8–9. Á ensku segir: „gender-based violence is an umbrella term for any harm that is perpetrated against a person’s will; that has a negative impact on the physical or psychological health, development and identity of the person, and that is the result of gendered power inequities that exploit distinctions between males and females, among males, and among females.“

síður en einkasviði, af mannréttindum og öryggi einstaklingsins, svo ekki sé minnst á stéttaskiptingu og pólitískar og menningarbundnar formgerðir sem lifa góðu lífi – þrátt fyrir ýmsa lagasetningu sem kann að beinast gegn þeim – og eru rót ofbeldis af ýmsu tagi.

Allt fram undir lok níunda áratugarins var kynbundið ofbeldi ekki síst áhugamál femínista á ákveðnum stöðum en of lítið sinnt í alþjóðlegu samhengi. Um og upp úr 1990 varð breyting á því. Árið 1990 tengdi Charlotte Bunch saman kvenréttindi og mannréttindi, en hún hafði lengi verið leiðtogi alþjóðlegu hreyfingarinnar sem vildi stöðva ofbeldi gegn konum.¹² Slagorðið „Kvenréttindi sem mannréttindi“ reyndist einkar áhrifamikið þegar ýmis grasrótarsamtök gerðu það að sínum og femínistar og mannréttindafrömuðir tóku höndum saman. Skemmst er að minnast fordæmingar Sameinuðu þjóðanna á hvers kyns ofbeldi gegn konum 1993 og ráðstefnu Sameinuðu þjóðanna um fólksfjölda og þróun (ICPD) 1994, sem gerði æxlunarrétt og heilsu kvenna að kjarnaatriði þegar tekist skyldi á við aukinn fólksfjölda.¹³

Á þessari öld hafa menn í auknum mæli beint sjónum að kynbundnu ofbeldi sem drengir og fullvaxta karlmenn verða fyrir – ekki síst í styrjöldum eða í framhaldi af þeim.¹⁴ Árið 2006 ræddi R. Charli Carpenter þrenns konar kynbundið ofbeldi sem ungir drengir og uppkomnir karlmenn yrðu fyrir á stríðstímum, þ.e. kynbundin fjöldamorð, nauðungarnýliðun í her og kynferðislegt ofbeldi. Hann nefndi þá að á þeim tíma – fyrir ríflega áratug – hefði ekkert af þessu verið áberandi þegar fjallað var um mannlegt öryggi (e.

¹² Sbr. Temma Kaplan, „Women’s Rights as Human Rights: Grassroots Women Redefine Citizenship in a Global Context“, *Women’s Rights and Human Rights: International Historical Perspectives*, ritstj. Patricia Grimshaw, Katie Holmes og Marilyn Lake, Houndmills, Basingstoke og New York: Palgrave, 2001, bls. 290–308, hér bls. 294. Sjá einnig, Charlotte Bunch, „Women’s Rights as Human Rights“: Toward a Re-vision of Human rights“, *Human Rights Quarterly* 12/1990, bls. 486–498.

¹³ Sbr. Jutta Joachim, „Framing Issues and Seizing Opportunities: The UN, NGOs, and Women’s rights“, *International Studies Quarterly* 2/2003, bls. 247–274, hér bls. 247. Um áhrif þverþjóðlegrar kvenréttindahreyfingar sérstaklega á ráðstefnum Sameinuðu þjóðanna á tíunda áratug síðustu aldar, má fræðast hjá Elisabeth Jay Friedman, „Gendering the Agenda: The Impact of the Transnational Women’s Rights Movement at the UN Conferences of the 1990s“, *Women’s Studies International forum*, 4/2003, bls. 313–331.

¹⁴ Sjá t.d. Lara Stemple, „Male Rape and Human Rights“, *Hastings Law Journal* 605/2008, bls. 605–646; Alice Priddy, „Sexual violence against men and boys in armed conflict“, *The War Report: Armed Conflict in 2013*, ritstj. Stuart Casey-Maslen, Oxford: Oxford University Press, 2014, bls. 271–296.

human security).¹⁵ Það kemur naumast á óvart þegar hugsað er til þess hve hernaðarhyggja – sem er allajafna borin uppi af körlum – einkennir mörg ríki jarðar og hvers konar karlmennskuhugmyndir tengjast henni. Flestar stofnanir Sameinuðu þjóðanna hafa nú um hríð reynt að sinna kynbundnu ofbeldi sem karlar verða fyrir, og árið 2014 hittust fulltrúar ríflega 120 þjóða í London til að ræða um hvernig mætti binda enda á kynferðislegt ofbeldi á áttatíumum.¹⁶ Engu að síður hafa ekki alls fyrir löngu verið leidd að því rök að kerfislæg þögn ríki um stöðu karla sem fórnarlamba kynbundins ofbeldis.¹⁷

Kynbundið ofbeldi sem hinsegin fólk sætir hefur líka notið aukinnar athygli á þessari öld. Árið 1998 kom í ljós í Bandaríkjunum að þeir sem eru trans verða fremur fyrir kynferðislegu ofbeldi í nánnum samböndum en annað hinsegin fólk – 50% transfólks – og í framhaldi af því hafa ýmsir kosið að huga sérstaklega að stöðu þeirra en þá í misvíðu samhengi.¹⁸ Bandaríska þjóðarmiðstöðin um heimilisofbeldi (NRC DV) birti yfirlit árið 2007 þar sem teknar eru saman upplýsingar, heimildir og tölfræði um slíkt ofbeldi innan ólíkra hópa hinsegin fólks. Það hefst á staðhæfingu um að „mjög fáar rannsóknir“ hafi verið gerðar á ofbeldi sem hinsegin fólk er beitt af „mökum“ sínum, og þar með á hversu almennt það sé og hvers eðlis.¹⁹ Meðal efnis sem

¹⁵ R. Charli Carpenter, „Recognizing Gender-Based Violence Against Civilian Men and Boys in Conflict Situations“, *Security Dialogue* 1/2006, bls. 83–103, hér bls. 84, 88–97.

¹⁶ Um kynbundið ofbeldi gegn körlum og stofnanir Sameinuðu þjóðanna, sjá t.d. Sandesh Sivakumaran, „Lost in translation: UN responses to sexual violence against men and boys in situations of armed conflict“, *International Review of the Red Cross* 92: 877/2010, bls. 259–277. Um fundinn í London, sjá Paul Kirby, „Ending sexual violence in conflict: the Preventing Sexual Violence Initiative and its critics“, *International Affairs*, 3/2015, bls. 457–472.

¹⁷ Sjá Chloé Lewis, „Systemic Silencing: Addressing Sexual Violence against Men and Boys in Armed Conflict and its Aftermath“, *Rethinking Peacekeeping, Gender Equality and Collective Security*, London: Palgrave Macmillan, 2014, bls. 203–223.

¹⁸ Um kynferðislegt ofbeldi gegn transfólki, sjá Diana Courvant og Lorie Cook–Daniels, „Trans and Intersex Survivors of Domestic Violence: Defining Terms, Barriers, & Responsibilities“, *National Coalition of Domestic Violence*, bls. 2, sótt 10. maí 2019 af https://scholar.google.is/scholar?q=Courvant,+D.+%26+Cook-Daniels,+L.&hl=en&as_sdt=0,5. (Tekið skal fram að slóðin sem vísað er til á google scholar og í stöku fræðigreini um transfólk er óvirk). Frekar um transfólk, sjá t.d. Kae Greenberg, „Still Hidden in the Closet: Trans Women and Domestic Violence“, *Berkeley Journal of Gender, Law & Justice* 27: 2/2012, bls. 198–251; Laura J. Shepherd og Laura Sjoberg, „trans- bodies in/of war(s): cisprivilege and contemporary security strategy“, *Feminist Review* 101: 1/2012, bls. 5–23.

¹⁹ *LGBT Communities and Domestic Violence, Information & Sources*, Statistics,

vísað er til er skýrsla frá 12 svæðum í Bandaríkjunum um ofbeldi í hinsegin samböndum árið 2006 en þá var vitað um 3.534 tilvik.²⁰ Það hefur þó tekið tíma að skapa lagaumhverfi er bætti stöðu hinseginis fólks sem brotþola heimilisofbeldis því að sex árum seinna skrifaði Christina Samons grein um þörfina á að treysta lagalegar varnir þeirra – á öllum stigum stjórnsýslunnar.²¹

Hinsegin fólk heyrir einatt til fleiri en einum minnihlutahópi í tilteknum samfélögum – t.d. múhamedstrúarfólk á Vesturlöndum sem er trans. Fyrir vikið kunna hatursglæpir sem framdir eru á því að tengjast fleiru en kyn-gervi, þ.e.a.s. kynþætti, stétt og þjóðerni, og stundum kann þá að reynast erfitt að greina orsökina.²² Þjóðernishyggja er eitt af því sem hefur verið of-arlega á baugi í umræðu um kynbundið ofbeldi hinsegin fólks á þessari öld.²³ Kynjafræðingurinn Jasbir K. Puar – sem starfar í Bandaríkjunum en sækir m.a. til franskra fræðimanna – segir í bók sinni *Terrorist Assemblages* 2007 að herferð Bandaríkjanna gegn hryðjuverkum hafi getið af sér meðal hinsegin fólks hómónormatífa þjóðernishyggju eða það sem hún kallar hómóþjóðhyggju (e. *homonationalism*), þ.e. tengsl þjóðernishyggju, hinseginis fólks og réttinda þeirra.²⁴ Puar hefur líka, ásamt öðrum, spurt hvort hinsegin fræði

---

Harrisburg, Pennsylvania; National Resource Center on Domestic Violence, 2007, bls. 1. Orðið *maki* er hér notað í víðri merkingu og á þar með við sambúðarfólk þó ekki sé um „vígða“ sambúð að ræða.

²⁰ Sama heimild, bls. 1.

²¹ Sjá Christina Samons, „Same-sex Domestic Violence: The Need for Affirmative Legal Protections at All Levels of Government“, *Southern California Review of Law and Social Justice* 22/2012, bls. 417–439, hér bls. 419, 438–439.

²² Sjá t.d. Doug Meyer, „Interpreting and Experiencing Anti-Queer Violence: Race, Class, and Gender Differences among LGBT Hate Crime Victims“, *Race, Gender & Class* 3: 4/2008, bls. 262–282; sami, *Violence against queer people: Race, class, gender, and the persistence of anti-LGBT discrimination*, New Brunswick, New Jersey og London: Rutgers University Press, 2015; Dorottya Rédei, „Un/Queering the Nation?: Gender, Sexuality, Nationality and Homophobia in the Media Discourse on the Violence against the 2008 Gay Pride in Budapest“, *Sextures* 2/2012, bls. 47–64.

²³ Sjá t.d. Max Spencer–Dohner, „LGBT Minorities as Easy Targets: A Case Study of the Specificities and Commonalities with other Neglected Endangered Groups in the Context of Nationalism–Dominated Societies“, *Third Annual Conference on Human Security, Terrorism and Organized Crime in the Western Balkan Region*, skipulagt af HUMSEC verkefninu í Belgrað, 2008; Adi Kunsman, „The Soldier and the Terrorist: Sexy Nationalism, Queer Violence“, *Sexualities* 11: 1-2/2008, bls. 142–170.

²⁴ Jasbir K. Puar, *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*, aukin útgáfa, Durham NC: Duke University Press, 2017 [2007], bls. 2 og 24 (t.d.). Seinna hefur Puar endurskoðað hugmyndir sínar um hómóþjóðhyggju og tengt hana þá sérstaklega „bleikþvotti“ þ.e. því þegar einhverjir/eitthvað þykist vinsamlegir/

í Bandaríkjunum séu í reynd hómóþjóðleg og rætt um að þau tileinki sér hugverund (e. *subjectivity*) landnemans – eða segjum þess sem brýtur undir sig land – í frásögnum af framþróun og ákalli til ókominnar tíðar.²⁵ Þau og fleiri eru í sem stystu máli þeirrar skoðunar að þankagangur bandarískrar/vestrænnar heimsvaldastefnu hafi sett mark sitt á sjálfan grundvöll hinsegin fræða og brýnt sé að beina öðrum straumum inn í þau.²⁶ Einkar merkilegt er þá að í skrifum hennar og fleiri um kynbundið ofbeldi gegn hinsegin fólki má sjá vangaveltur um hvernig farið er með sjálft hugtakið „hinsegin“ (e. *queer*) – jafnvel þannig að í því felist ákveðið ofbeldi – svo að þörf sé á að endurhugsa skilninginn sem lagður er í það.²⁷ Vert er þá líka að minnast orða Ástu Kristínar Benediktsdóttur og Rannveigar Sverrisdóttur í innganginum „Að hinsegja heiminn“: „samfélagsleg kynja- og kynverundarnorm eru ekki bara kúgandi fyrir samkynhneigða heldur alla þá hópa sem eru á skjön við þau – og að þessir hópar eigi samleið.“²⁸

---

vinsamlegt hinsegin fólki til þess að skýla neikvæðum einkennum sínum. Hún tekur dæmi af bleikþvotti Ísraels og afstöðu þess til Palestínu, sjá Jasbir Puar, „Rethinking Homonationalism“, *International Journal of Middle East Studies* 2/2013, bls. 336–339.

²⁵ Sjá t.d. Maya Mikdashi og Jasbir K. Puar, „Queer theory and permanent war“, *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 2/2016, bls. 215–222, hér bls. 217; Scott Lauria Morgensen, „Settler homonationalism: Theorizing settler colonialism within queer modernities“, *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 16: 1-2/2010, bls. 105–131 og Joanne Barker, *Native Acts: Law, Recognition, and Cultural Authenticity*, Durham og London: Duke University Press, 2011, bls. 85–86. – Fróðlegt væri að skoða í ljósi hómóþjóðhyggju framlag Hatara í Eurovision 2019, sjálfan flutning hljómsveitarinnar á laginu „Hatrið mun sigra“, almenna framgöngu hennar ytra og viðbrögðin við hvorutveggja.

²⁶ Sjá t.d. Maya Mikdashi og Jasbir K. Puar, „Queer theory and permanent war“, bls. 215–218; Jin Haritaworn o.fl., „Gay Imperialism: The Role of Gender and Sexuality Discourses in the “War on Terror”“, *Out of Place: Silences in Queerness/Raciality*, ritstj. Esperanza Miyake og Adi Kuntsman, York: Raw Nerve Books, 2008, bls. 9–13. Hér skal einnig bent á kafla ástralska þjóðfélagsfræðingsins Raewell Connell, „Globalization, Imperialism and Masculinities“, *Handbook of Studies on Men and Masculinities*, ritstj. Michael S. Kimmel o.fl., Thousand Oaks, London og Nýja-Delhi: Sage Publications, 2005, bls. 71–89.

²⁷ Sjá t.d. Maya Mikdashi og Jasbir K. Puar, „Queer theory and permanent war“, bls. 219–220 (t.d.); Mary Lou Rasmussen og Louisa Allen, „What can a concept do? Rethinking education’s queer assemblages“, *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 3/2014, bls. 433–443.

²⁸ Ásta Kristín Benediktsdóttir og Rannveig Sverrisdóttir, „Að hinsegja heiminn“ [Inngangur ritstjóra], *Ritið* 2/2017, bls. 3–12, hér bls. 8.

III

Síðasta *Rit* var helgað umfjöllun um kynbundið ofbeldi og hér verður þeirri umræðu haldið áfram enda efnið síður en svo þurrausið. Greinarnar eru flestar skrifaðar undir formerkjum hugvísinda en spanna þó ólík svið innan þeirra. Meðal annars er fjallað um kynbundið ofbeldi með hliðsjón af ljóðum, kvikmyndum og skáldsögum – frá 20. og 21. öld. Ein greinanna kemur úr félagsvísindum og kynnir nýlega rannsókn sem gerð var á birtingarmyndum nauðgunarmenningar á Íslandi. Til að fá sem flest sjónarhorn var líka leitað til þriggja rithöfunda/skálda. Alls eru þemagreinarnar átta, þar af sex sem eru ritrýndar, en tvær – greinar rithöfunda sem fjalla sérstaklega um sársauka – óritrýndar. Til viðbótar birtist ljóðið, „Næturgestur“, sem prýðir forsíðu *Ritsins* eins og fyrr var rætt um.

Í greininni „Ábyrgar konur og sjúkir karlar. Birtingarmyndir nauðgunarmenningar í íslensku samfélagi“ gera kynjafræðingarnir Finnborg Salome Steinþórsdóttir, nýdoktor í kynjafræði, og Gyða Margrét Pétursdóttir, dós-ent í kynjafræði, grein fyrir niðurstöðum rannsóknar sem þær gerðu. Þær stöllur könnuðu meðal annars hvaða viðhorf eru ríkjandi hjá ungu fólki til nauðgana, gerenda og þolenda og sömuleiðis hvaða áhrif viðhorfin hafa á þá sem brotið er á. Niðurstöðurnar varpa ljósi á nauðgunarmenningu hérlendis en þær leiða meðal annars í ljós hvernig kynferðislegt ofbeldi er normaliserað og að ríkjandi hugmyndir um nauðganir felu einkum í sér að nauðgun sé dregin í efa, brotþolum sé kennt um glæpinn og reynt er að afsaka gjörðir gerenda.

Guðrún Steinþórsdóttir, doktorsnemi í íslenskum bókmenntum, skrifar um *Dísusögu. Konuna með gulu töskuna* eftir Vigdísí Grímsdóttur. Það verk hefur verið flokkað sem skáldævisaga en í því lýsir Vigdís nauðgun sem hún varð fyrir sem barn en þó sér í lagi afleiðingum hennar. Vigdís tók ákvörðun um að þegja um glæpinn en í sögunni kemur fram að afleiðingar hans – eins og þeim er lýst í *Dísusögu* – eru klofningur skáldkonunnar í tvær persónur, Dísu og Gríms. Guðrún fjallar um samskipti persónanna tveggja, einkum valdabaráttu þeirra, með hliðsjón af kenningum um tráma, samræðusjálfr og líkingar. Þá ræðir hún ólík viðhorf til kynferðisafbrotá á ólíkum tímum með tilliti til verka Vigdísar sem hafa verið tengd persónu hennar sjálfrar.

Ljóðabálkurinn „danse grotesque“ eftir Sjón er umfjöllunarefni Kjartans Más Ómarssonar doktorsnema í almennri bókmenntafræði. Kjartan Már bendir á að í ljóðum Sjóns skapist rými til þess að túlka (ofbeldis)verknað sem venjulega væri úrslit frásagnar og kúgandi í garð kvenna, sem nýtt upp-

haf þar sem vera konunnar er ekki bundin því sem kalla mætti gægileika, þ.e. hversu fýsilegt karlmönnum finnst að horfa á hana.²⁹ Kjartan Már telur að samband kvenleika og dauða í vestrænni menningu sé endurmetið í ljóðabálknum og í greininni sýnir hann hvernig má lesa ljóðin sem andóf gegn ríkjandi birtingarmyndum kvenna í afþreyingarefni Vesturlanda. Það gerir hann meðal annars með því að huga að leikendum ljóðanna, sviðsetningu og myndrænni framsetningu ásamt því að kanna gaumgæfilega merkingarlykla eins og tröll og túlkunarhefðir dans.

Sigrún Margrét Guðmundsdóttir, doktorsnemi í íslenskum bókmenntum, fjallar um kvikmyndina *Rökkur* (2017) eftir Erling Óttar Thoroddsen í greininni „Hann er bara á vondum stað“. Aðalpersónur myndarinnar eru fyrrverandi kærustuparið Einar og Gunnar sem hafa báðir orðið fyrir kynferðisofbeldi. Þögn þolenda í kjölfar slíkra brota er gerð að umræðuefni í *Rökkri* en rannsóknir benda til þess að karlar tilkynni síður um kynferðisofbeldi sem þeir verða fyrir en konur. Gerendurnir í kvikmynd Erlings sitja fyrir ungu mönnunum á netinu – sem á sitthvað sameiginlegt með reimleikahúsum gotneskra skáldsagna, en segja má að netheimar séu nokkurs konar næturheimur á forsendum gotneskrar sviðsetningar.

Í greininni „Frá suðri til norðurs. William Faulkner og Guðmundur Daníelsson“ ræðir Haukur Ingvarsson rithöfundur og doktorsnemi í íslenskum bókmenntum áhrif bandaríska rithöfundarins Williams Faulkners á íslenska rithöfundinn Guðmund Daníelsson. Haukur kannar meðal annars hvernig Guðmundur nýtir byggingarlag og hugmyndaheim skáldsögunnar *Light in August* í *Eldi*, fyrsta bindi þrileiksins *Af jörðu ertu kominn*, auk þess sem hann veltir fyrir sér hvort og þá hvernig Guðmundur nýti sér skáldsagnaformið til að fjalla um Ísland sem hjálendu eða nýlendu Dana. Haukur fjallar um skáldskap Guðmundar Daníelssonar með hliðsjón af eftirlendufræðum en leggur sérstaka áherslu á að greina þá mynd sem hún birtir af samspili valds og sjálfmyndar með tilliti til þátta á borð við stétt, kynþátt, kyn og fötlun.

Dagný Kristjánsdóttir prófessor í íslenskum nútímabókmenntum er höfundur síðustu ritrýndu þemagreinarinnar. Dagný fjallar um sjálfsskaða, einkum með hliðsjón af fólki sem sker sig til blóðs, og ræðir meðal annars orsakir hans, einkenni og birtingarmyndir. Í greininni kemur fram að margir skaði sjálfa sig til að stjórna tilfinningum sínum þegar þeir takast á við erfið-

²⁹ Orðið *gægileiki* er smíð Guðna Elíssonar og byggir á orðum Þórhildar skáldkonu í *Njálu*: „gægur er þér í augum“. Sbr. *Íslendinga sögur*, fyrra bindi, ritstjórar Jón Torfason o.fl., Reykjavík: Svart á hvítu, 1985, bls. 162.

leika, t.d. þunglyndi og kvíða, en einnig að á sjálfsskaða séu aðrar flóknari hliðar sem vísi til helgisiða og tengist trúarlegri aflausn og kærkomnum sál-arfriði. Í skrifum sínum horfir Dagný ekki síst til menningarlegra birtingar-mynda sjálfsskaðandi hegðunar til dæmis með vísunum í viðtöl við íslensk ungmenni um ástæður þess að þau skaða sig. Þá skoðar hún hvernig sjálfsskaði birtist í nýjum myndum með tilkomu samfélagsmiðla og með umræðu og gjörningarlist sem þar fer fram. Í lokaorðum greinarinnar segir að brýnt sé „að hinir fullorðnu þekki þau ungu samfélög sem lifa sínu lífi á netinu“ en „löngu [sé] kominn tími til að taka sjálfsskaða ungs fólks alvarlega“.

Óritrýndar greinar heftisins eru að þessu sinni þýðingar á fyrirlestrum rithöfundanna Auðar Övu Ólafsdóttur og Naila Zahin Ana sem fluttir voru á alþjóðlegu ráðstefnunni Svipbrigði sársaukans (e. *The Many Faces of Pain*) sem fór fram dagana 1.–3. september 2017 í Háskóla Íslands. Í greinunum fjalla Auður Ava og Naila um sársauka og þjáningu en þó með ólíkum hætti enda bakgrunnur þeirra og reynsla gagnólík. Grein Auðar Övu er þýðing hennar sjálfrar en grein Nailu þýddi Aðalsteinn Eyþórsson, íslenskufræðingur. Ritstjórar eru höfundar inngangsins að greinunum.

IV

Í greinum þeim sem falla utan þema heftisins og eru í ritstjórn Rannveigar Sverrisdóttur kennir ýmissa grasa. Fyrsta greinin, eftir Margréti Guðmundsdóttur doktorsnema í íslenskri málfræði, er samt ekki alls ótengd þemanu þó ofbeldið sem þar er til umræðu sé ekki kynbundið. Umfjöllunarefni Margrétar er markaldur fyrir máltöku, hvað hægt sé að læra og hvort hægt sé að koma sér upp málkerfi ef máltaka hefst seint og eru í því samhengi raktar sögur af ofbeldi gegn börnum sem lærðu mál eftir að eiginlegu máltöku-skeiði lauk. Hér eru bornar saman rannsóknir á markaldri máls og sjónar og litið til máltöku heyrnarlausra en síðbúin máltaka þeirra getur varpað ljósi á markaldur fyrir máltöku.

Skáldskaparheimur Elísabetar Kristínar Jökulsdóttur er viðfangsefni Soffíu Auðar Birgisdóttur bókmenntafræðings í greininni „Tilfinningar eru eldsneyti fyrir hugmyndir“. Þar er rýnt í höfundarverk Elísabetar, verk sem byggja á sjálfsævisögulegri reynslu höfundar eru hér sérstaklega til umfjöllunar og þá einkum sagan *Heilræði lásasmíðsins*. Bæði tilfinningar og líkaminn eru gerð að umræðuefni en Elísabet hefur fjallað mikið um kvenlíkamann, ekki síst í samskiptum við karlmenn, í skrifum sínum. Soffía Auður segir að skilgreina megi skrifin sem sjálfs-sálgreiningu og þerapíu en í þeim felist

einnig kvennabarátta og er við þá greiningu sótt í smiðju feminískra fræðimanna.

Hjalti Hugason prófessor í kirkjusögu ræðir í fyrri grein sinni af tveimur um áhrif siðbótarinnar á Íslandi og glímir að þessu sinni við spurninguna hver áhrif hennar hafi verið á sviði trúar- og kirkjulífs (en áhrif á menningu og samfélag verða til umfjöllunar í seinni greininni). Hjalti bendir á að þótt áhrif siðbótarinnar hljóti að hafa verið hvað víðtækust á þessu sviði þá hafi sjálf kirkjustofnunin breyst mjög lítið í kjölfar siðbótarinnar. Einnig er fjallað um að ýmsar breytingar sem raktar hafa verið til siðbótarinnar geti allt eins hafa orðið vegna þróunar hins miðstýrða kirkjuvalds og að sökum smæðar samfélagsins og strjálbýlis hér á landi hafi ýmsar breytingar ekki náð fram hér fyrr en löngu eftir siðbót. Seinni greinin mun birtast í næsta hefti *Ritsins*.

Sjálfsgagt tengja fáir saman Tourette annars vegar og ljóðlist hins vegar en það er viðfangsefni Bergljótar Soffíu Kristjánsdóttur prófessors í íslenskum bókmenntum í greininni „yfrin tól / fútúr gól“. Velt er upp þeirri spurningu hvort ástæða sé til að endurskoða bókmenntagreiningu í ljósi framfara í lífvísindum síðustu áratuga og því haldið fram að við þá greiningu sé nauðsynlegt að huga að flóknu samspili tungumáls og líkama. Höfundur greinir ljóð eftir Dag Sigurðarson og vísu eftir Gísla Súrsson í nýju samhengi og hugar að hugsanlegum áhrifum tilfinninga og geðshræringa á rím/hljómtengsl, og samspili þátta eins og hrynjandi og ljóðstafa við hreyfi- og heyrnarskyn.

BERGLJÓT SOFFÍA KRISTJÁNSDÓTTIR

Prófessor í íslenskum bókmenntum
Íslensku- og menningardeild
Hugvísindasviði Háskóla Íslands
Árnagarði við Suðurgötu
IS-101 Reykjavík, Ísland
bergljot@hi.is

GUÐRÚN STEINÞÓRSDÓTTIR

Doktorsnemi í íslenskum bókmenntum
Hugvísindasviði Háskóla Íslands
Sæmundargötu 2
IS-101 Reykjavík, Ísland
gus26@hi.is

SIGRÚN MARGRÉT GUÐMUNDSDÓTTIR

Doktorsnemi í íslenskum bókmenntum
Hugvísindasviði Háskóla Íslands
Sæmundargötu 2
IS-101 Reykjavík, Ísland
smg1@hi.is

RANNVEIG SVERRISDÓTTIR

Lektor í táknafræði
Íslensku- og menningardeild
Hugvísindasviði Háskóla Íslands
Sæmundargötu 2
IS-101 Reykjavík, Ísland
rannsve@hi.is

